

Сандра Самарџић, асистент
Правног факултета у Новом Саду

ПРАВНИ МЕХАНИЗМИ ЗАШТИТЕ ЖЕНА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И ПАРТНЕРСКИМ ОДНОСИМА НА НИВОУ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И СРБИЈЕ¹

Сажетак: *Насиље над женама представља најчешћи облик насиља у породици. Дуго је овај проблем био занемариван, односно смањило се да односи у породици, односно између брачних и ванбрачних партнера, представљају приватну ствар и да је обавеза државе да се суздржи од било каквог уљивања. Међутим, како је проблем насиља у породици и над женама, постао све присутнији, почео је да се мења став међународне заједнице и да се све чешће истиче потреба за стварањем адекватних правних механизма којима ће се оружјем заштити жртви. У том смислу, донећ је одређени број аката у оквиру Уједињених нација, али и Европске уније. У Србији иако је постоји одређена кривичноправна, али и грађанскоправна регулатива која настоји да спречи насиље у породици, односно да казни насилнике и заштити жртве. Поред одговарајућих правних аката, који се увек могу унапређивати, неопходно је и предузимање одређених иницијатива од стране држава које могу довести до побољшања свести код људи о присутности насиља, као и о начинима на који они могу да помогну.*

Кључне речи: *насиље у породици, насиље над женама, правни механизми за заштиту жена, регулатива Европске уније*

¹ Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта Правног факултета у Новом Саду „Теоријски и практични проблеми у стварању и примени права (ЕУ и Србија)“.

1. Насиље у породици

Насиље у породици представља кршење основних људских права лица која то насиље трпе. Оно данас представља широко распрострањену појаву, која доводи до поражавајућих физичких, емотивних, финансијских и социјалних ефеката на жене, децу, породице и заједнице широм света. Према међународном праву, државе су дужне да предузму делотворне мере како би заштитиле жене од насиља и да им гарантују једнаку заштиту као и мушкарцима.

Иако су међународни инструменти којима се штите људска права тек недавно директно потврдили да насиље у породици представља кршење људских права; право на живот и телесни интегритет одавно чине основа права која су заштићена по међународном праву. Једна од најзначајнијих препрека за признавање насиља у породици као кршења људских права, јесте укорењен став да се међународно право о заштити људских права не примењује на „породичне“ односно „приватне“ ствари². Дом представља приватност, бег од друштва, где се односи међу партнерима развијају, без уплитања јавности.³ У складу са тим, истицано је чак и да је од суштинске важности да се право не меша у приватне односе. Међутим, оправдано су поједини аутори истицали да овакав приступ у ствари омогућава право мушкарца да слободно угњетава своју жену.⁴

Временом се и појам *одрожности државе*, према међународном праву, проширио на више начина, те тако данас право на заштиту људских права подразумева и заштиту од понашања које представља насиље у породици.

Када говоримо о насиљу у породици, бројни инструменти међународног, али и националног карактера, дефинишу овај феномен на мање или више сличан начин. Међутим, оно што је битно приликом дефинисања (а што не садрже све дефиниције) јесу две ствари: најпре, дефиниција насиља не би смела бити ограничена само на наношење физичких повреда, већ мора бити довољно широка да обухвати и психичко, али и економско насиље. Друго, оно не сме бити ограничено само на лица која живе заједно, већ мора бити дефинисано тако, да се насиље између свих чланова једне породице, сматра насиљем у породици.

Узроци насиља у породици, могу се сврстати у три групе⁵:

² J. Herring, *Family Law*, Longman Law series, Fifth edition, 2011.

³ K. O'Donovan, *Family Law Matters*, London, 1993, p. 107.

⁴ C. Mackinnon, *Feminism Unmodified*, Cambridge, Harvard University Press, 1987, p. 32.

⁵ J. Miles, „Domestic violence“ у J. Herring. (yp.), *Family Law: Issues, Debates, Policy*, Cullompton, Willian, 2001.

1. Психолошка објашњења

Ово схватање полази пре свега од психолошког профила насилника. Истиче се да насиље у породици врше пре свега неразвијене личности, односно лица која нису у стању да контролишу свој бес или да се носе са конфликтима. Такође, велика је повезаност између насиља и алкохолизма. Критичари овог објашњења, међутим, истичу да патологија не може бити једино објашњење за насиље у породици, јер су насилници врло често у стању да контролишу своје понашање изван куће.

2. Теорија о положају жене у друштву

Ове теорије се фокусирају пре свега на патријархат и доминантан положај мушкарца у односу на жену. Друштво на разне начине, одобравајући доминантан положај мушкарца, може да учини да се насиље сматра прихватљивим и за самог насилника. Ово се може правдати и чињеницом да се насиље најчешће појављује кад жена не испуњава њене традиционално постављене обавезе. Даље, недостатак адекватне правне заштите, онемогућава жене да пронађу начин да од насиља побегну. Иако ове теорије јесу убедљиве, постоји опасност да се прихватањем оваквог схватања умањи одговорност појединца, односно насилника и да се део одговорности пребаци на друштво у целини.

3. Односи у породици

Овај приступ се сматра контроверзним, јер истиче да неуспех у породичним односима, доводи до насиља. Неспособност међусобне комуникације или нестални односи међу партнерима су главни кривци за појаву насиља. Ове теорије тако, истичу да кривица лежи и на страни насилника, али и на страни жртве. Противници ове теорије истичу да се овим приступом не може објаснити чињеница да су мушкарци ти који су у највећем броју случајева насилници.

Можемо закључити да свака од наведених теорија има своје позитивне, али и негативне стране, односно немогуће је да једна теорија да одговор на узроке свих појавних облика насиља. Међутим, свакако да је од великог значаја имати у виду различите теорије, односно објашњења у вези са појавом насиља, јер управо од тога зависе и врсте мера које ће суд изрећи насилнику у судском поступку.

Као вероватно најчешћи облик насиља у породици, обично се истиче управо насиље над женама. Према подацима Савета Европе, једна од четири жене у Европи доживи насиље у неком тренутку у свом животу.⁶

⁶ Council of Europe (2002) Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the protection of women against violence. Adopted on 30 April 2002; and Explanatory Memorandum. (Strasbourg, France Council of Europe).

Аутор Џонсон, истиче да у том случају можемо издвојити три вида породичног насиља⁷:

- *инимни тероризам* – када се један од партнера користи различитим тактикама како би наметнуо контролу над другим партнером,
- *ситуационо насиље између њаринера* – када свађа међу партнерима кулминира тако да се у потпуности губи контрола понашања,
- *насилни оијор* – када жртва, најчешће жена, употребљава насиље како би се осветила због насиља које трпи.

Ова категоризација свакако може бити од помоћи, јер истиче у којем се све контексту насиље у породици може појавити.

Потреба за ефикасном и сврсисходном заштитом жена од сваког облика насиља представља дужност сваке државе, али поред тога, неопходно је и стално информисање јавности у погледу присутности овог проблема, као и начина на који свако може да утиче на његово спречавање.

2. Међународна регулатива

Када говоримо о међународним актима који се односе на питање насиља у породици, односно насиља над женама, свакако да је неопходно најпре поменути међународне уговоре донете у оквиру Уједињених нација.

Међу документима Уједињених нација, свакако су најзначајнији: Универзална декларација о људским правима⁸, усвојена од стране Генералне скупштине Уједињених нација 1948. године, затим Међународни пакт о грађанским и политичким правима⁹ са два протокола и Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима¹⁰, који су донети 1966. године. Иако се ови документи експлицитно не баве насиљем у породици, они истичу дужност државе да заштити основна људска права, која се најчешће крше у случајевима насиља у породици. Та права укључују право на живот, право на физички и ментални интегритет, право на једнаку законску заштиту, право на слободу од дискриминације и нека друга основна људска права.

Под окриљем УН донета је такође и Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена¹¹, која је ступила на снагу 1981. године. Она

⁷ M. Johnson et al., *Making Distinctions Between Different Kinds Of Intimate Partner Violence*, Washington: National Healthy Marriage Resource Centre, 2010.

⁸ <http://www.un.org/en/documents/udhr/>, 1.11.2012. године

⁹ Међународни пакт о грађанским и политичким правима донет је 16. децембра 1966., а ступио на снагу 23. марта 1976. године.

¹⁰ Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима донет је 16. децембра 1966., а ступио на снагу 3. јануара 1976.

¹¹ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>, 1.11.2012. године. Србија је ову Конвенцију ратификовала Законом о ратификацији конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена ("Сл. лист СФРЈ - Међународни уговори", бр 11/81)

експлицитно не говори о насиљу над женама или насиљу у породици, али гарантује наведена људска права. Државе потписнице се обавезују:

(а) да унесу принцип равноправности мушкараца и жена у своје националне уставе или одговарајуће законе, ако то већ нису учиниле, као и да обезбеде, законским или другим одговарајућим мерама, практичну примену тог принципа;

(б) да усвоје одговарајуће законске и друге мере, укључујући и санкције кад је потребно, којима се забрањују сви видови дискриминације жена;

(в) да уведу правне механизме којима се штите права жена на равноправан начин са мушкарцима и да преко надлежних националних судова и других јавних институција обезбеде ефикасну заштиту жена од сваког поступка којим се врши дискриминација;

(г) да се уздрже од сваког поступка или праксе дискриминације жена и да обезбеде да јавни органи и институције поступају у складу с овом обавезом;

(д) да предузму све потребне мере за отклањање дискриминације жена од стране било ког лица, организације или предузећа;

(ђ) да предузму све подесне мере, укључујући и законодавне, ради измене или укидања постојећих закона, прописа, обичаја и праксе који представљају дискриминацију жена;

(е) да ставе ван снаге све унутрашње казнене одредбе којима се врши дискриминација жена.

Комитет за елиминацију свих облика дискриминације жена (CEDAW), који представља тело Уједињених нација надлежно за праћење примене Конвенције, усвојио је 1992. године Општу препоруку број 19.¹² У овој Препоруци се истиче да насиље базирано на различитости полова представља „облик дискриминације који озбиљно онемогућава жене да уживају иста права и слободе као мушкарци“. Такође, у препоруци се налаже предузимање свих неопходних мера ради укидања дискриминације жена и сузбијања насиља над женама, укључујући усвајање посебних прописа о свим облицима насиља над женама, кривичне санкције за почиоце насиља, грађанске правне лекове, превентивне и заштитне мере. Ова Препорука је била први акт који се тицао заштите људских права, а који је тумачен тако да обухвата и заштиту од насиља у породици.

Поред тога, под покровитељством УН, одржане су бројне конференције, на којима је донет велики број докумената, који, иако нису правно обавезујући, рефлектују став међународне заједнице о одређеним питањима у вези са насиљем у породици, односно насиљем над женама.¹³

¹² Општа препорука број 19, Комитет за елиминацију дискриминације жена, UN Doc A/47/38 (1992).

¹³ Тако се на Конференцији одржаној 1980. године у Копенхагену, први пут у једном званичном документу УН помиње „насиље у породици“. Такође, на Конференцији одржа-

Генерална Скупштина Уједињених нација, 1993. године усвојила је и Декларацију о елиминисању насиља над женама.¹⁴ У Декларацији се конкретизују акције које држава треба да предузме ради укидања насиља у породици, а које подразумевају одговарајуће кривично законодавство, доношење националних акционих планова, обезбеђивање услуга и ресурса за жене жртве насиља, обуку и сензибилизацију јавних службеника у погледу полова, као и обезбеђивање ресурса из буџета с циљем борбе против насиља над женама. Иако декларације немају правно обавезујућу снагу као конвенције или међународни уговори, свакако да је значај ове декларације велики јер изражава став међународне заједнице по односним питањима.

3. Регулатива на нивоу Европске уније

На нивоу Европске уније постоји релативно мали број докумената који се баве конкретно насиљем у породици, односно насиљем над женама, али обавезе које су државама чланицама наметнуте од стране ЕУ по овим питањима представљају смернице националним законодавцима како да одређена питања из ове области уреде домаћим прописима.

Иако није правно обавезујућа, Резолуција¹⁵ издата од стране Европског парламента указује на то да кривичноправна заштита од насиља у породици, представља одговарајући начин за државе чланице да испуне своје законске обавезе према ЕУ. Наиме, Резолуција позива државе чланице да "насиље над женама, укључујући и силовање у браку и сексуално узнемиравање, дефинишу као кривично дело и да формирају тела која би помогла женама, жртвама ове врсте насиља".

Европски парламент и Европски савет предложили су нову директиву (која још увек нема снагу закона), којом би жртвама породичног насиља било омогућено да задрже место свог пребивалишта у ЕУ, чак и после развода од супружника који је грађанин ЕУ.¹⁶

Што се тиче докумената донетих на нивоу Савета Европе, постоји неколико препорука, односно резолуција, али међу последњим, најбитнијим документима је Конвенција Савета Европе о спречавању и борби

ној у Најробiju 1985. године, ово питање је попримило значајну пажњу. О овом питању расправљало се и на Конференцијама у Бечу 1993. године, као и на Конференцији у Пекингу 1995., односно 2000. године.

¹⁴ A/RES/48/104, <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>, 1.11.2012. године

¹⁵ Резолуција о извештају Комисије Савету, Европском парламенту, Економском и социјалном комитету и Комитету региона о стању здравља жена у Европској заједници (СОМ (97) 0224 С4-0333/97) Official Journal C175, од 21.6.1999. године,

¹⁶ Члан 13 (2) Предлога Европског парламента и Директиве Савета о праву грађана Европске Уније и чланова њихових породица да се слободно крећу и настањују унутар територије држава чланица (СОМ/2001/0257), Official Journal C 270 E, од 25.9.2001. године.

против насиља над женама и насиља у породици¹⁷ (Истамбулска конвенција), која је донета 2011. године, али још није ступила на снагу.¹⁸ Конвенција, дефинише "насиље над женама" као "кршење људских права и облик дискриминације, који за последицу има, или је вероватно да ће имати, повреду физичког, сексуалног или психолошког интегритета или доводи до патње жене, укључујући ту понашања као што су претње, принуде или лишавање слободе, без обзира да ли се дешавају у јавности или у приватном животу".¹⁹

Такође, Конвенција налаже државама да се уздрже од ангажовања у било ком чину насиља над женама и да обезбеде да државни органи, службеници, агенти, институције и друга тела која делују у име државе поступају у складу са овом обавезом. Стране ће предузети неопходне законодавне и друге мере како би спречиле, истражиле, казнилe и обезбедиле репарацију за дела која представљају насиље у смислу ове Конвенције, а која су извршили недржавни субјекти.²⁰

4. Пракса Европског суда за људска права у случају насиља у породици, односно насиља над женама

Европски суд за људска права донео је одређени број одлука везаних за насиље које је било родно засновано. У највећем броју, Суд је истицао обавезу државе да обезбеди адекватну правну заштиту жртвама насиља у породици, пре свега кривичноправну заштиту, односно да се уздржавање државе од реакције и третирање насиља у породици као „породичне ствари“, сматра кршењем члана 8 Конвенције (Право на поштовање приватног и породичног живота).

Тако, у случају *X and Y v. The Netherlands*²¹ Суд је непостојање адекватног механизма у оквиру кривичног права третирао као кршење члана 8 Конвенције. Такође, Суд је закључио да правни механизми у оквиру грађанског права не пружају довољну заштиту, јер су у питању "фундаменталне вредности и суштински аспекти приватног живота". У случају *Kon-*

¹⁷ <http://www.conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm>, сајт посећен 25.11.-2012. године.

¹⁸ Закључно са 30.11.2012. године, укупан број држава потписница је 24, а Турска је 14.3.2012. постала прва (али и једина) држава која је Конвенцију и ратификовала.

¹⁹ Погледати члан 3 Конвенције.

²⁰ Погледати члан 5 Конвенције.

²¹ *X and Y v. The Netherlands (Application no. 8978/80)* пресуда од 26.3.1985. године. У овом случају, ментално заостала девојчица, силована је у дому предвиђеном за смештај особа са посебим потребама. Девојчица није била у стању да сама покрене поступак, а тадашње холандско кривично законодавство није дозвољавало њеном оцу да то учини уместо ње; према <http://hudoc.echr.coe.int>, сајт посећен 28.12.2012. године.

*trova v. Slovakia*²² суд је поновио позитивну обавезу државе да предузме одговарајуће кораке како би „заштитила животе лица у оквиру своје надлежности“. Како је истакнуто, позитивна обавеза државе захтева од власти да предузму превентивне оперативне мере како би заштитиле појединце чији је живот у опасности од других појединца. Обим обавеза се мора тумачити на начин који не намеће немогућ или несразмеран терет на државу. Наиме, када власт зна (или би требала да зна) за постојање реалне и непосредне опасности по живот појединачно одређеног појединца, она је дужна да предузме мере у оквиру својих овлашћења, које сматра разумним, како би отклонила тај ризик. Овај став суда поновљен је и у случају *Branko Tomasic v. Croatia*²³.

Оно што је, међутим, веома битно, јесте да ниједна од пресуда није констатовала да насиље над женама представља кршење члана 14 Конвенције (забрана дискриминације). То се може илустровати пресудом *Су-да* у случају *MC v. Bulgaria*²⁴ где је неадекватност бугарског законодавства, у погледу силовања третирана као кршење материјалног права на слободу од "нечовечног или понижавајућег поступања" (Члан 3), али не и као питање дискриминације жена у области заштите њихових фундаменталних права.

²² *Kontrová v. Slovakia (Application no. 7510/04)* пресуда од 24.9.2007. У овом случају, супруга је трпела насиље од стране свог мужа, једном приликом је поднела и кривичну пријаву против свог мужа оптужујући га за напад и батинање са електричним каблом. Физичко и психичко зlostављања од стране мужа трајало је извесно време. Међутим, након подношења кривичне пријаве, она је са мужем отишла у полицијску станицу и тражила да повуче тужбу. Власти су одлучиле да не предузму никакве даље кораке. Неколико недеља касније догодио се нови инцидент, након којег је муж пуцао и убио своје двоје деце и себе; према <http://hudoc.echr.coe.int>, сајт посећен 28.12.2012. године.

²³ *Branko Tomašić and others v. Croatia (application no. 46598/06)* пресуда од 15.4.2009; У овом случају, супруга и њена једногодишња ћерка биле су жртве сталних претњи њеног мужа, а једном приликом је бацио и бомбу на њу. Након подношења тужбе, он је био притворен, а касније је покренут и кривични поступак против њега. Након психијатријског вештачења, у ком је било истакнуто да муж пати од дубоког поремећаја личности, он је одслужио казну, али је убрзо након пуштања убио своју супругу и ћерку, а потом себи одузео живот; према <http://hudoc.echr.coe.int>, сајт посећен 28.12.2012. године.

²⁴ *M.C. v. Bulgaria (Application no. 39272/98)* пресуда од 4.12.2003. У овом случају, девојчица која је имала 14 година тврдила је да је силована од стране два мушкарца које је познавала и са којима је изашла својом вољом. После њених тврдњи о извршеном силовању предмет је предат тужиоцу, али оптужница никад није подигнута. Окружни тужилац је предложио да се прекине даља истрага на основу недостатка доказа да је тужила пружала физички отпор, или на основу тога да никаква сила нити принуда није постојала. Бугарска судска пракса, тумачила је недостатак физичког отпора као доказ који ишао у прилог томе да је пристанак жртве постојао.

Одлука суда у случају *Opuz v. Turkey*²⁵, представља значајан преокрет у дотадашњој пракси. То је одлука са далекосежним последицама у погледу тога како државе треба да поступају у случају насиља у породици.

Подносилац представке и њена мајка су годинама злостављане од стране мужа подносиоца представке - Х.О., а неколико пута нанео им је повреде опасне по живот. Тужилаштво против њега, међутим, није никада покренуло поступак из разлога што су жене сваки пут повлачиле пријаве, иако су сваки пут објасниле да је повлачење узроковано претњама по живот од стране Х.О. Једном приликом, он је своју жену убо седам пута и за то био кажњен на новчану казну од 385 евра, коју је плаћао у ратама. Подносилац представке и њена мајка поднеле су бројне тужбе, тврдећи да су њихови животи у опасности. Коначно, када су покушале да се одселе, Х.О. је убио своју ташту (мајку подносиоца представке), тврдећи да је она наводила његову жену да „води неморалан живот“, као и да је то учинио „зарад своје части и части своје деце“. Он је осуђен за убиство на казну доживотног затвора, али је извршење казне одложено до доношења одлуке по његовој жалби, након чега је наставио да прети својој супрузи.

Европски суд је истакао да постоји кршење члана 2 (Право на живот) у вези са убиством таште и кршење члана 3 (Забрана нечовечног или понижавајућег поступања) у вези са пропустом државе да заштити супругу насилника. Турска је пропустила да успостави и имплементира адекватан систем за кажњавање насиља у породици уз истовремену заштиту жртава. Власти чак нису ни покренуле поступак за изрицање заштитних мера, а кривични поступак је прекинут, након што су пријаве повучене, јер је случај окарактерисан као "породична ствар". При томе, у потпуности су занемарени разлози због којих су подносилац представке и њена мајка повукле пријаве. Како је Суд истакао, неопходно је да постоје правни механизми који ће омогућити да се поступак спроведе и када жртве повуку своју пријаву, односно тужбу или предлог за кривично гоњење. Суд је такође нашао - по први пут у случају породичног насиља - да постоји кршење члана 14 (забрана дискриминације), у вези са члановима 2 и 3, из разлога што је насиље које су ове две жене трпеле било родно засновано, истовремено истичући да се у случајевима насиља у породици, у највећем броју као жртве појављују жене, а да томе нарочито доприноси дискриминаторска пасивност правосудног система, односно некажњавање насилника.

²⁵ *Opuz v. Turkey (Application no. 33401/02)* пресуда од 9.6.2009. године; према <http://hudoc.echr.coe.int>, сајт посећен 28.12.2012. године.

5. Регулатива у Србији

Када говоримо о насиљу у породици, односно над женама, статистички подаци говоре да је свака трећа жена у Србији жртва физичког, свака друга жена жртва психичког насиља у породици, а у 74.8% случајева насилник је њен садашњи или бивши муж. Оно што још више забрињава јесте да се полицији у Србији пријављује само 16,5% случајева насиља у породици.²⁶

Када говоримо о правној регулативи, односно правној заштити од насиља у породици уопште, могли бисмо рећи да је у Србији интересовање законодаваца за овај проблем новијег датума. Правна заштита од насиља у породици у Србији је започета тек 2002. Године, када је изменама Кривичног закона насиље у породици предвиђено као посебно кривично дело.²⁷ Такође, насиље у породици је први пут регулисано и породичноправном регулативом доношењем Породичног закона 2005. године. Насиље у породици је дакле, обухваћено и кривичним и грађанским правом, а оба закона штите чланове породице, под којима се подразумевају и супружници, односно ванбрачни партнери. Од великог значаја за заштиту жена је и Национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партнерским односима²⁸, која је, као што се по називу може и закључити, усмерена директно на заштиту жена.

5.1. Кривичноправна заштита

Кривичноправна заштита од насиља у породици представља врло битан механизам заштите жена, али и осталих чланова породице, од насиља које могу да трпе. Као што је већ истакнуто, обавеза државе да овим путем инкриминише насиље над женама, истакнута је и пресудама Европског суда за људска права.

У позитивном праву Републике Србије, насиље у породици као кривично дело постоји од 2002. године. У тренутно важећем КЗ ово дело је предвиђено у оквиру главе "Кривична дела против брака и породице" и предвиђено је пет облика овог дела.²⁹

Основни облик кривичног дела насиље у породици, дефинисан првим ставом односног члана, дефинисан је на следећи начин: Ко применом наси-

²⁶ Статистички подаци, преузети су са сајта: <http://www.nasiljeuporodici.rs/index.php?url=onama/index.htm> сајт посећен 30.11.2012. године.

²⁷ Кривичним закоником који је ступио на снагу 1.1.2006. године уведен је још један став као допуна раније постојеће одредбе, међутим смањене су предвиђене казне за извршење овог дела, да би изменама и допунама КЗ из 2009. године прецизиран појам члана породице и поново пооштрене предвиђене казне.

²⁸ "Сл. гласник РС", бр. 27/2011

²⁹ Видети члан 194. Кривичног законика Републике Србије ()

ља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским и безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се казном затвора од три месеца до три године.

Други, квалификовани облик овог кривичног дела постоји ако је при извршењу дела из члана 194. став 1. КЗ коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши. За овај облик предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година.

Следећи квалификовани облик, предвиђен ставом три предвиђа неколико квалификаторних околности. Тако, уколико услед дела из ст. 1. и 2. члана 194. КЗ наступи тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити казном затвора од две до десет година. За постојање овог облика је неопходно да тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља члана породице заиста и наступи, што овај став и разликује од претходног у коме је довољна и само потенцијална опасност од наступања неке од ових последица коришћењем средства подобног да их проузрокује.

Четврти и најтежи облик, постоји у случају да наступи смрт члана породице, када се учиниоцу може изрећи казна затвора од три до петнаест година. Како је последица овог облика насиља у породици смрт члана породице, потребно је осврнути се на разлику између овог дела и кривичног дела убиства, односно нехатног лишења живота. Имајући у виду да је насиље у породици дело које се по својој природи може извршити само са умишљајем, код најтежег облика овог дела предвиђеног ставом четири, смрт члана породице као тежа последица обухваћена је нехатом извршиоца, а не умишљајем као што је то случај код убиства. Неопходно је утврдити и узрочну везу између радње извршења насиља у породици и смрти члана породице. Овај најтежи облик насиља у породици, разликује се од кривичног дела нехатног лишења живота по томе што је код нехатног лишења живота и сама радња извршења обухваћена нехатом учиниоца, док се код насиља у породици радња извршења предузима умишљајно, али се смрт може приписати нехату учиниоца. Законодавац не прави разлику у погледу тога да ли је пасивни субјект малолетно или пунолетно лице.

Посебан став односног члана КЗ представља одредба којом је као посебан облик извршења дела предвиђена ситуација када учинилац коме је суд одредио неку од мера заштите од насиља у породици, прекрши ову забрану. У том случају, може се казнити казном затвора од три месеца до три године.

Иако суд има широка овлашћења да тумачи правне стандарде попут дрског и безобзирног понашања, они морају да се испитају пре свега имајући у виду конкретан случај, а затим суд мора да покаже нулту толеран-

цију према насиљу у породици, тако што ће настојати да, уз поштовање начела законитости, санкционише свако понашање које одступа од друштвено прихватљивог опхођења према члановима породице, а поготово према деци.

Остаје нејасно, међутим, да ли је за постојање овог кривичног дела неопходан континуитет или је довољно да је радња извршена једном, односно да ли је ово кривично дело трајног карактера. Иако се у судској пракси могу срести и случајеви који на ово питање дају потврдан одговор³⁰, са аспекта објекта заштите и сврхе постојања овог кривичног дела сматрамо неприхватљивим тумачење према којем би се захтевао континуитет у испољавању насиља у породици. Уколико је радња извршења предузета само једном, релевантно је да ли та радња може да изазове последицу у виду угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице, и уколико је одговор потврдан, није потребно да се радња понови да би дело било довршено. Иако се на први поглед може учинити да један део инкриминације, који као радњу извршења предвиђа дрско и безобзирно понашање, захтева понављање, дилему, чини се, решава члан 112 тачка 30 КЗ, који предвиђа да, када је радња кривичног дела одређена трајним глаголом, дело је учињено ако је радња извршена једном или више пута. Такође, из исте одредбе произилази закључак да више радњи предузетих према истом члану породице, неће бити више кривичних дела нити продужено кривично дело, већ једно кривично дело.³¹ Број поновљених радњи овде би могао бити од значаја само за одмеравање казне, али не и као услов за саму квалификацију, односно постојање овог кривичног дела.³²

5.2. *Породичнојравна заштити*

У Србији је 2005. године донет Породични закон³³ који је први пут регулисао и насиље у породици. Пружање заштите и одредбама породичног законодавства од нарочите је важности, јер се на тај начин омогућује ефикаснија и бржа заштита жртве, с обзиром на то, да је поступак краћи, а

³⁰ Пресуда Окружног суда у Зрењанину, К. 120/2005 од 2.6.2006. године. Веома су интересантне одлуке Апелационог суда у Београду, Кж1. 5139/2010 од 22.2.2011. године и Кж1. 444/2011 од 18.2.2011. године у којима је изражен став да „угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице“ не представља радњу него последицу овог кривичног дела, у ком случају се не би могао применити члан 112 став 30 КЗ, како се наводи у овим одлукама.

³¹ Пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 491/2007 од 5.3.2007. године

³² А. Клипа, „Насиље у породици: Нормативни оквир за успешну примену института у пракси“, *Правни институтор* 2012/18.

³³ Породични закон, „Службени гласник РС“, бр. 18/2005.

мере су такве да су усмерене на спречавање и онемогућавање даље вршење насиља.³⁴

Породични закон насиље у породици дефинише као „понашање којим један члан породице угрожавања телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице“, а затим егземпларно наводи која се то све понашања могу сматрати насиљем у породици:

1. наношење или покушај наношења телесне повреде;
2. изазивање страха претњом убиством или наношењем телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
3. присиљавање на сексуални однос;
4. навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14 година живота или немоћним лицем;
5. ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима;
6. вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.³⁵

Радње које предвиђа закон, сматрају се насиљем само уколико доведу до последице, односно до угрожавања телесног интегритета, душевног здравља или спокојства другог члана породице.³⁶

Даље, предвиђено је и која лица се у смислу ПЗ сматрају чланом породице, и исти је доста проширен, поготово у односу на КЗ пре измена и допуна из 2009. године, те се тако члановима породице сматрају:

1. супружници или бивши супружници;
2. деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство;
3. лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству,
4. ванбрачни или бивши ванбрачни партнери;
5. лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.³⁷

Можемо приметити да је круг лица који ужива заштиту од насиља у породици је доста широк, нарочито имајући у виду последњу тачку, односно лица која су била или се налазе у емотивној заједници без обзира да ли живе заједно. Свакако да је оваква одредба била пожељна и да је закон на овај начин пружио адекватну заштиту свим лицима која би се потенцијално могла наћи у ситуацији да трпе насиље.

³⁴ Г. Ковачек-Станић, Породично право, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2011, стр. 44.

³⁵ Видети члан 197 став 1 тачка 2 Породичног закона РС.

³⁶ Г. Ковачек-Станић, *op. cit.*

³⁷ Видети члан 197. став 3. Породичног закона.

Закон надаље, прописује мере које је суд надлежан да одреди у случају када дође до насиља у породици:

1. издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности;
2. издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности;
3. забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености;
4. забрана приступа у простор око места становања или рада члана породице;
5. забрана даљег узнемиравања члана породице.³⁸

Оно што је од великог значаја, јесте да суд није везан границама тужбеног захтева, те тако може да изрекне и меру која није тражена, уколико сматра да ће се тако постићи адекватна заштита. Такође, суд може да изрекне и више мера, а њихово трајање је ограничено на годину дана, али постоји могућност да буду продужене.

За издавање налога за исељење из породичног стана или куће, Породични закон изричито предвиђа да ова мера не зависи од права својине на предметној непокретности. Међутим то не значи да се неко лице лишава права својине, већ се то право привремено ограничава, што је посебно оправдано у ситуацијама када постоји реална опасност да ће се насиље поновити.

У тексту Нацрта ПЗ биле су предвиђене још две мере заштите од насиља у породици: обавезно лечење од алкохолизма и других болести зависности и обавезно саветовање или психијатријско лечење. Ове мере су остављене из Предлога ПЗ, иако би биле од великог значаја³⁹, с обзиром на то да је у 37.2% случајева пријављеног насиља, насилник био под дејством алкохола.⁴⁰

Породични закон, такође прописује посебна правила у вези са поступком који се води поводом насиља у породици. Пре свега, поступак се покреће тужбом, а лица која имају овлашћење да поднесу тужбу за одређивање мере заштите од насиља у породици су члан породице према коме је насиље извршено, његов законски заступник, јавни тужилац и орган старатељства.

Што се тиче месне надлежности, поред суда опште надлежности, предвиђена је и месна надлежност суда на чијем подручју има пребивалиште односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено.

³⁸ Видети члан 198. Породичног закона.

³⁹ Г. Ковачек-Станић, *op. cit.*

⁴⁰ Статистички подаци преузети су са сајта: <http://www.nasiljeuporodici.rs/index.php?url=onama/index.htm>, сајт посећен 30.11.2012. године.

Поступак у спору за заштиту од насиља у породици је нарочито хитан, што подразумева да прво рочиште треба да буде одржано у року од осам дана од дана пријема тужбе у суду, а другостепена одлука треба да буде донета у року од 15 дана од дана достављања жалбе том суду. Затим, сходно члану 204. став 2. ПЗ ако се тужба односи на дете или родитеља који врши родитељско право, тужба се не доставља на обавезан одговор туженом. Чланом 206. ПЗ прописано је да је у овим поступцима јавност законом искључена.

5.3. Национална стратегија за сиречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партинерским односима

Од великог значаја за сузбијање насиља над женама је *Национална стратегија за сиречавање и сузбијање насиља над женама у породици и у партинерским односима*, усвојена на седници Владе Републике Србије 1. априла 2011. године. Стратегија подстиче примену међународних и домаћих правних норми и стандарда којима се штите људска права, промовише родну равноправност и забрањује сваки вид насиља над женама у породици и партинерским односима, као облик насиља који у највећем обиму погађа жене. У Стратегији се истиче да је насиље у породици јавно, а не приватни проблем, као и да држава има обавезу да заштити жртве насиља у породици. У супротном, истиче се, насиље се прећутно одобрава.

Овим документом се утврђује целовита и доследна политика државе у циљу елиминисања дискриминације жена, побољшања њиховог положаја и интегрисања принципа равноправности полова у све области деловања институција система, као једног од елемената модернизације и демократизације друштва. Стратегијом су обухваћене области које се тичу учешћа жена у креирању политика и у доношењу одлука: економија, образовање и здравље, сузбијање насиља над женама, као и питање присутности родних стереотипа у медијима.

У Стратегији се такође наводи да су поједини аспекти насиља над женама и борбе против тих видова насиља, обрађени посебним стратешким и политичким актима, те да је предмет Стратегије *иревасходно, мада не искључиво, насиље над женама у породици*. Такво опредељење своје оправдање налази и у чињеници да је насиље у породици најзаступљенији облик насиља над женама, док је, с друге стране, тачно и то да су жене најчешће жртве насиља у породици.

Такође, у Стратегији су утврђене и стратешке области и стратешки циљеви у складу с међународним препорукама и анализом стања у Републици Србији, а развијају се у четири балансиране области, и то: 1) превенција; 2) нормативни оквир; 3) мултисекторска сарадња и подизање ка-

пацитета органа и специјализованих служби; 4) систем мера заштите и подршке.

Врло је битно и то што се као један од циљева истиче подизање нивоа свести грађана о проблему насиља у породици и насиља над женама.

Стратегија представља један свеобухватан акт, који би, уз правилну примену и активно учешће државе и њених органа у постизању задатих циљева, могла у многоме да сузбије овај проблем и пружи адекватну заштиту женама које су изложене насиљу у породици.

6. Могућа решења за даље унапређење правне заштите од насиља у породици

Када до насиља у породици дође, једна од основних потешкоћа јесте чињеница да су сведоци насиља у највећем броју случајева само два лица, односно жртва и насилник. У поступку који се води против насилника, веома често једини сведок јесте само жртва. Поставља се онда питање, да ли је могуће спровести поступак, уколико се жртва томе противи.

У овим случајевима може доћи и до сукоба интереса између државе и жртве. Држава, односно њени органи, могли би, у настојању да сузбију проблем насиља у породици, да учине све напоре и процесуирају насилнике, док се жртва томе може противити. Овај сукоб је још више добио на значају, од када је грађанскоправним прописима, тачније Породичним законом, предвиђено да поступак могу да покрену и орган старатељства и јавни тужилац.

Потенцирање да се спроведе поступак према насилнику, па самим тим и инсистирање да жртва учествује у самом поступку како би сведочила о претрпљеном насиљу, може се на одређени начин сматрати угрожавањем њене аутономије. Међутим, препуштање жртви да сама одлучи о покретању поступка, може бити проблематично, ако се има у виду да одлуку треба да донесе жена која је можда годинама трпела насиље.

Једно од постојећих решења у теорији,⁴¹ предлаже да се поступак води без учешћа саме жртве. Иако са данашње тачке гледишта, то може изгледати као немогуће решење, односно да би до његове реализације могло доћи у не тако скорој будућности, оно свакако да има своје предности и неки аутори истичу да уз адекватно новелирање правила поступка, ово може бити изводљиво. У том смислу, предлаже се да поступак који полиција спроводи у случају пријаве насиља, буде регулисан тако, да увек важи претпоставка да ће се даљи судски поступак водити без учешћа жртве. Полиција би у том случају била у обавези да на све могуће начине сачува до-

⁴¹ J. Herring, *Family Law*, Longman Law series, Fifth edition, 2011, p. 316.

казе о повредама, било фотографисањем, снимањем или на друге прикладне начине. Предности оваквог поступка су бројне: на овај начин је уплитање у приватност, односно аутономију жртве мања (нарочито када се она противи вођењу поступка), затим жртва може да избегне притисак који би трпела током поступка, односно претње којим би се покушала одвратити од вођења поступка и сачува се од секундарне виктимизације.

Такође, од великог значаја је и упознавање јавности са овим проблемом. Чак 98% грађана ЕУ су изјавили да су чули за породично насиље над женама, а од тога њих 92% је о проблему чуло на телевизији.⁴²

Постоје велике варијације широм ЕУ, у погледу тога шта грађани мисле о постојању правних механизма којима је циљ да спрече насиље над женама. У највећем броју држава, већина сматра да такви закони постоје, али у седам држава чланица већина или не зна, или мисли да не постоје такви закони. У Француској, Словенији и Шведској, 68% испитаника каже да њихова земља има законодавство у циљу спречавања насиља у породици. Међутим, у Естонији само 28% испитаника је упозната са постојањем оваквих механизма, као и 34% људи у Бугарској и 40% у Летонији. Резултати који се односе на новије државе чланице – који изгледа да указују на недостатак знања о различитим врстама закона везаних за насиље у породици – могу да укажу на релативни недостатак законске регулативе у тим земљама или недостатка свести, а тиме и на потребу за спровођење одређених кампања за подизање ове свести.

У Португалу су забележене значајне промене у свести људи у погледу закона везаних за насиље у породици током протекле деценије, а ово је без сумње одраз владиних иницијатива за подизање свести јавности и побољшање законодавства. Недавне мере укључују нови закон из 2007. године, који обезбеђује бесплатну здравствену заштиту за жртве насиља у породици, као и промене у португалском Кривичном законнику, којим је за основни облик кривичног дела насиље у породици предвиђена казна затвора од једне до пет година, уколико не постоји други законски основ да се изрекне тежа казна.⁴³

Друга земља која такође бележи одређени напредак је Италија, а то је опет последица различитих иницијатива од стране владе у последњих неколико година. Наиме, у 2009. години поштрени су закони који се односе

⁴² „Domestic Violence against Women“ – Report, Special Eurobarometer 344, September 2010.

⁴³ Иако су неке од казни за теже облике насиља у породици чак лакше него у нашем Кривичном законнику, сматрамо да је то последица начина одмеравања казне за дела квалификована тежом последицом, јер је став законодавца јасно исказан кроз казну за основни облик, која је значајно виша него код нас; члан 152. португалског КЗ на: <http://www.verbo-juridico.com/download/codigopenal2009-v1.pdf>, сајт посећен 25.11.2012. године.

на сексуално насиље и покренуто је низ регионалних пројеката усмерених против насиља над женама у 2007. години. Позитивна промена у свести о правној ситуацији у ове две земље показује да владини пројекти могу довести до побољшања свести међу обичним људима.⁴⁴

Даље, у сузбијању овог проблема, неопходно је и радити на сарадњи свих оних државних, али и недржавних органа надлежних за жртве насиља.

Један од битних задатака, јесте унапређивање сарадње између судова који воде кривични поступак и оних који воде парнични. Уколико ова два поступка, односно поступајуће судије, не би били на одређени начин координисани, могло би да дође до различитог тумачења, па самим тим и супротних резултата у погледу изречених мера, односно санкција. Чини се као адекватно решење, неких аутора, оснивање посебних судова, односно одељења у оквиру редовних судова који би се бавили само поступцима који се тичу насиља у породици. У нашем систему до скоро била је позната специјализација судија који су поступали у породичним поступцима,⁴⁵ те би можда и овакав приступ и надаље био адекватан. На тај начин би судије које се баве овим питањем постали експерти у области права које се односи на насиље у породици, као веома осетљивој и специфичној области.

Поред овога, врло је битна и адекватна обука адвоката који се баве овим проблемом. Многи од њих нису свесни присутности овог проблема, те изузетно ретко самоиницијативно поставе питање о евентуалном постојању насиља у породици, када заступају клијента у поступку у вези са породичним односима. Можда би се адвокатима, уз поштовање чувања професионалне тајне, могла наметнути обавеза, да уколико постоји основана сумња да постоји насиље у породици, случај пријаве надлежном тужиоцу. Претпостављајући да адвокатска јавност има прегршт приговора оваквом предлогу, који засигурно, у одређеном делу, могу бити засновани на аргументима, адвокат би, барем са етичке тачке гледишта, требао да охрабри клијента који је жртва насиља у породици да се насиљу супротстави одговарајућим правним механизмом. Овакав предлог могао би, у најмању ру-

⁴⁴ „Domestic Violence against Women“ – Report, Special Eurobarometer 344, September 2010.

⁴⁵ Ова одредба укинута је последњим изменама, односно новим важећим Законом о парничном поступку („Сл. Гласник РС“, број 72/2011, члан 507. став 2.), којим је члан 203. Породичног закона („Сл. Гласник РС“, број 18/05) који је регулисао састав већа у поступцима у вези са породичним односима престао да важи, те тако тренутно не постоји обавеза да у поступцима у вези са породичним односима поступа специјализовано веће. Међутим, у радној верзији Нацрта закона о парничном поступку, поново се предвиђа увођење специјализованог већа, што свакако представља позитиван корак, с обзиром на специфичности породичних поступака и оправдане потребе да поступајуће судије прођу предвиђену специјализацију, односно да се судије потреници бирају из редова стручних лица која имају искуства у раду са децом и младима.

ку, постати саставни део етичких кодекса адвокатских комора у Републици Србији.

Специјализација судија, али и адвоката, учинила би поступак у вези са насиљем у породици, односно над женама ефикаснијим и мере које би се изрицале у многоме би допринеле адекватнијој заштити жртве, али и самог насилника, јер како је изражено у једној пресуди Врховног касационог суда „Мере заштитне прописане чланом 198. став 2. Породичног закона, не штите само жртве насиља, већ и починиоце, јер их својим постојањем и деловањем осујећују у понављању таквој недозвољеној понашања и заштићују од поновног прилења законских последица. За жртве породичног насиља ове мере заштите треба да буду такве да обезбеде мир, спокој и безбедност за одређени временски период, живој без страха од даље насиља, ослобађање од траума и ојоравак од задобијених повреда.“⁴⁶

⁴⁶ Пресуда Врховног касационог суда, Рев. 2844/2010 од 26.5.2010. године.

*Sandra Samardžić, Assistant
Faculty of Law Novi Sad*

Legal Mechanisms in European Union and Serbia Which Aimed to Protect Women From Domestic Violence

Abstract

Violence against women is the most common form of domestic violence. This problem has long been ignored, because it is considered that family relations, e.g. relations between married and unmarried partners are a private matter and the state's obligation was to refrain from any interference. However, since the problem of domestic violence against women has become increasingly common, the attitude of the international community began to change, and it was increasingly emphasizes the need to create adequate legal mechanisms to provide protection to the victim. In this sense, in the United Nations, and the European Union a number of laws were enacted. In Serbia, there is also both, criminal and civil law regulation that seeks to prevent domestic violence and to punish perpetrators and protect victims. In addition to adequate legal mechanisms, which can always be improved, it is necessary to take certain initiatives by states that can lead to improved awareness among the people about the presence of violence, and the ways in which they can help.

Key words: domestic violence, violence against women, legal mechanisms to protect women, the EU regulations.